

Emlékezés Pákh Albertre (1823–1867), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering Albert Pákh (1823–1867), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

Pákh Albert (eredeti vezetékneve: Packh) 1823. március 11-én született Rozsnyón, Gömör vármegyében. Atyja, Packh Mihály ott ágostai evangélikus lelkész, később tiszai kerületi szuperintendens volt, így nem meglepő, hogy tanulmányait Albert a szülővárosában kezdte, azután Miskolcon, Iglón, Lőcsén folytatta. Bölcséletet és teológiát Sopronban hallgatott (1839–1842), ahol a Magyar Társaság titkára és közlönyének, a *Szünóráknak* szerkesztője lett, itt ébredt fel érdeklődése az irodalom iránt, már ekkor költeményeket írt, az egyesület ötvenedik jubileumán előadott verse meg is jelent az akkori pozsonyi *Hirnökben*. Ezután jogi tanulmányokba kezdett Debrecenben (1842–1843), ahol megismerkedett és barátságot kötött a szegénységben élő Petőfi Sándorral, aki ennek az időnek az emlékére írta az „Egy telem Debrecenben” című költeményét. Pákh Albert a reformkori cívisvárosban ismerte meg a magyarság számos nemes tulajdonságát is, innen küldte első humoros írását az *Életképekbe* (1844) *Egy estve a debreczeni színházban* címmel, Kaján Ábel álnév alatt, továbbá foglalkozott nyugat-európai szellemű külföldi irodalmakkal is. Az ott szerzett tapasztalatait az *Utazás Debreczenben* című, szintén humorral fűszerezett írásában foglalta össze (1845). „Pákh meglehetősen karcsú szépirodalmi életművéből az *Életképek* 1845. évi 2–5. számában publikált *Utazás Debreczenben* című négyrészes életképfüzére emelhető ki, amely a »szövegvárosként« olvasható/értelmezhető Debrecen diszkurzív létesítőivé váló városleírások és -reprezentációk sorában az egyik »összövegnek« tekinthető” – Berta Erzsébet nyomán ekként fogalmazott Béres Norbert. Egyébként tanulás mellett egy jómódú családnál vállalt nevelői munkát, a szász nemzetiségű Schwarz Sámuel ügyvédnél, aki nagy műveltségű és sikeres üzletember volt (pl. 1846-ban részt vett a Debreceni Első Takarékpénztár alapításában).

Pákh Albert 1844-ben Pestre költözött és 1846-ig egy ügyvédi irodában dolgozott gyakornokként, majd az évben teljesítette is a hites ügyvédi vizsgát. Az életét mégis inkább az irodalomnak szentelte: Csengery Antal éppen ez idő tájt vette át a *Pesti Hírlap* szerkesztését, s őt hívta tárcaírónak; mint ilyen Pákh a fővárosi újdonságokról írt szatirikus-humoros tárcákat. Élénk humoros szelleme csakhamar népszerűvé tette az olvasóközönség köreiből, bár névtelenül vagy továbbra is Kaján Ábel álnév alatt publikált. A jövő humoristáját üdvözltek benne. 1846 közepén tagja lett a Petőfi által szervezett, ifjú írói nemzedéket tömörítő Tízek Társaságának, amely önálló lapot tervezett indítani *Pesti Füzetek* címmel, ez azonban még az év végén felbomlott. Ennek ellenére érdemes itt a tagjait megemlíteni: Petőfi és Pákh mellett részt vett ebben a „magyar romantikai iskolában” Jókai Mór, Tompa Mihály, Degré Alajos, Pálffy Albert, Bérczy Károly, Lisznai Damó Kálmán, Kerényi Frigyes és Obernyik Károly. Pákh Albert 1846 őszétől 1847 júliusáig Petőfivel együtt lakott, és Szinnyei József közlése szerint még olasz nyelvleckéket is vettek közösen.

A mindenesetre ígéretesen induló írói pálya három év múlva hirtelen megszakadt. 1847-től egy rosszul gyógyított betegség sújtotta őt egészen haláláig. A Bécs melletti Laab-féle gyógyintézetbe ment orvosi kezelésre, s ott töltötte az 1848–49. éveket is, miáltal sem a forradalomban, sem a szabadságharcban nem vett részt, csak testvérei és édesapja. Érdekesség, miszerint hosszantartó betegsége idejére könyvesládáját barátjára, Petőfire bízta megőrzésre, ezért azt is lefoglalták a költőgénusz eltűnése után. Az alatt a két év alatt, amíg Petőfi könyveit az államügyészség tartotta magánál, 26 mű tűnt el, melyek közül tízet Pákh sajátjának vallott. Az egészsége bár a kezelések ellenére sem állt helyre, mégis visszatért Pestre. „Mikor 1850-ben visszakerült, ott feküdt (mert lábán nem tudott jönni) előttünk egy összetört roncs, alakjából kitorzított arccal, gyérült hajjal és szakállal” – írta róla sokkal később Jókai Mór.

Így az elkövetkező években irodalmi működésének lendülete is megtört, azonban a tisztelői és barátai nem hagyták el. Például Gyulai Pál ekként bízta 1851-ben: „Jövendőt készíteni a feladat, jövendőt az irodalomnak, jelent a közönségnek, hogy ne essék kétségbe a jövendő felől: Önnek múlt és jelen körülményei olyanok, hogy legsikeresebben gyűjtheti maga körül az erre használható elemeket”. Kiemelendő ez időből egy kritikai műve, amelynek a *Hunyadi János* címet adta, „s úgy kezdette és végezte, mintha egy dagályos történeti beszélyt írna, gondolva, hogy így kijátszhatja a censort, aki alkalmasint csak elejét és végét olvassa el ily régi tárgyú műnek. Mindamellet nem tartotta magát többé írónak; se elég kedvet, se elég erőt nem érzett nagyobb művek írására, de tudta, hogy beteges állapottal is alkalmas szerkesztő lehet, és e szomorú korszakban kötelessége szolgálni a nemzetiség és irodalom érdekeit” – fogalmazott nekrológjában Gyulai. Noha egészségi állapota onnantól mindvégig nehezítette életét, mégis sugárzó szelleme képessé tette arra, hogy nagy dolgokat vigyen véghez.

Az *Újabbkori ismeretek tára* szerkesztését vállalta el Heckenast Gusztáv kérésére, melyet 1855-ben fejezett be. A politikai társas élet és a tudományok enciklopédiájának szánt hatkötetes monumentális műben a szócikkek egy jó részét ő maga írta. A lexikon küldetését e szavakkal jelölte meg az első kötet bevezetésében: „A legújabb események oda utasították a’ magyart, hogy szép nemzeti nyelvét, ‘s ezen a’ tudományokat nagyobb buzgalommal ápolja ‘s művelje, mint valaha. Ha sok egyéb elveszett is, mihez a’ nemzet előszeretettel ragaszkodott, nyitva maradt szabad versenyre a’ szellemi munkásság ‘s küzdelem tere, ‘s a’ népfajok teljes egyenjogúságának paizsa alatt már csak szellemi ‘s tudományos felsőbbség által lehet kivívni azt, mit más körülmények közt a’ törvények kedvezése nyújtott, a’ fajnak elsőbbségét, a’ magyar nyelvnek ‘s nemzetiségnek terjedését”. Az 1830-as évek elején közreadott Otto Wigand-féle *Közhasznú Esmeretek Tára* folytatásának, korszerű kiegészítésének is tekinthető. Talán egyetlen jogtudományi tárgyú cikke *Nép képviselő rendi s alkotmányos rendszere, történeti és államjogi szempontból* címmel ugyancsak ekkor, 1851-ben jelent meg több folytatásban Szilágyi Ferenc *Magyar Hírlapjában*.

Ezen időben Pákh Albert a pesti Nemzeti Casino könyvtárnoka is volt, továbbá 1853-ban Gyulai Pállal együtt a *Szépirodalmi Lapokat* szerkesztette, ami egy „kitűnő erőktől támogatott folyóirat volt, s éppen oly határozottan küzdött

költészetünk népnemzeti iránya mellett, mint a mily eréllyel támadta meg kinövéseit. Csak egy félévig állhatott fönn, a részvétlenség miatt kellett megszüntetni” (Gyulai). Ennek ellenére irodalmi és gondolkodástörténeti értékei messze túlmutatnak az időben rövid történetén.

Legmaradandóbb viszont Pákh Albert azon kezdeményezése lett, amellyel 1854-ben megalapította és – több mint fél évszázados (1854–1921) – útjára indította a 19. századi magyar sajtó egyik gyöngyszemét, a *Vasárnapi Újságot*, melyet tizenkét évig szerkesztett. „Lapunk programjában megígértük az olvasó közönségnek, miszerint a tőlünk kikerülő cikkek sok mindent fognak tartalmazni, ami a költészet, művészet, gazdaszat és napi élet körében nevezetességgel bír” – ekként határozta meg új vállalkozásának küldetését. Ugyan személyesen keveset publikált benne, de rendszeresen ő írta az újévi beköszöntőt s év végén a visszapillantást, illetve a szerkesztői üzeneteket – a rá jellemző élénk humorral –, melyek oly kedveltek voltak, hogy az önálló megjelentetésük nem egyszer szóba került. Számos cikket ő öntött végső formába, tárgyilagossága a lap minden során meglátszott. A *Vasárnapi Újság* a korban szokatlanul gazdagon illusztrált sajtótermékként jelent meg, s előfizetőinek száma már ekkoriban 5–7000 volt. Szinnyi úgy fogalmazott ez időszakról, hogy az „ő buzdítására írtam hírlapirodalmunk történetét, mely a *Vasárnapi Újság*ban jelent meg; így lettem magyar íróvá”. A *Magyar sajtó története* ekként értékeli a különleges periodikát: „a kiegyezés és a szabadelvű pártfúzió közötti időtartam egészét tekintve, a *Vasárnapi Újság* volt a legszínvonalasabb »enciklopédiai« hetilap. A legfontosabb közéleti, tudományos, elméleti és – ritkábban – társadalmi, technikai kérdésekről hírt adott, beszámolt; méghozzá olyan formában, hogy ez egyúttal író- és olvasóközönségének, a többségében református értelmiségnek és kialakuló középosztálynak szellemi portréját, törekvéseinek tükrét is adta”. Nem kevésbé volt fontos a hetilap melléklapja, a *Politikai Újdonságok* sem, mely egy évvel később indult, s a politikai ismeretek népszerűsítését tűzte célul. Közel fél évszázadot élt meg.

Az 1850-es években, melyet leggyakrabban „Bach-korszaknak” hívnak ma is, a magyar kultúráért való bátor fellépés tiszteletet ébresztett Pákh kortársai körében. A nagykallói kaszinó például „arany tollal” jutalmazta, több egyesület és kaszinó a dísztagjának választotta meg; a *Vasárnapi Újság* tízéves jubileumán Tompa Mihály költeményben dicsőítette őt.

1863-tól két éven át *A magyar ember könyvtára* négy kötetét szerkesztette, ismét a hazai tudományos ismeretek terjesztése szolgálatában, majd a pesti m. kir. tudományegyetem későbbi esztétika professzorával, Greguss Ágosttal – a még 1855-ben Török János által alapított – *Magyar Sajtó* című lap szerkesztését végezte 1864–65-ben, noha már igen beteg volt.

Nem valaminő tudományos működésért vagy kimagasló szépirodalmi teljesítményért, hanem kiemelkedő irodalmi és szerkesztői érdemei elismeréséért

választotta a Magyar Tudományos Akadémia 1864. január 20-án levelező tagjává a Nyelv- és Széptudományi Osztályba, majd a Kisfaludy-Társaság 1865-ben szintén tagjai közé fogadta. Az MTA-n a hozzá legközelebb álló témában, a magyar hírlapirodalomról tervezett székfoglalót tartani, azonban a halál megakadályozta ebben.

A kiegyezés évében, 1867. február 10-én hunyt el Pesten. Gyászbeszédet a sírjánál Greguss Ágost mondott, akadémiai emlékbeszédet Gyulai Pál tartott felette 1870. november 7-én. *Humoros életképeit*, összegyűjtve, a Kisfaludy-Társaság jelentette meg (1870). Síremlékét – Izsó Miklós alkotását – a Vasárnapi Újság olvasói állították, melynek találó, epigrammatikus felirata jó sommája folytonos alkotással és betegeskedéssel töltött életútjának:

„Szenvedt s panasz helyett tréfálva vágott,
De gúny szavát megczáfolá szíve,
S a fáklya, melyet mind elül vive,
Nem szórt tüzet, csupán világosságot.”

A barátot és az embert méltató, említett emlékbeszédet Gyulai e szavakkal zárta: „Oh derék férfiú, te valóban sokat szenvedtél, de életed sokat, igen sokat ért nekünk, akik elvesztettünk. Hősiesen harcoltad végig pályádat, a szenvedés és türelem, a lemondás és áldozatkészség pályáját. A sír, mely szenvedéseidnek véget vetett, a legnemesebb szívű embert és írórt fogadta ölébe. Emlékedet híven megőrzi a magyar nép, melynek szellemi érdekeiért oly híven s oly sikerrel küzdöttél, s az elismerés koszorúja, mellyel íme sírkövedet övezem, nem az enyém, barátodé, hanem a magyar tudományos Akadémiáé, melynek nevében szólottam”.

Hagyatékát a Rozsnyói Városi Múzeum 1931 májusában a nagyközönségnek kiállítás keretében mutatta be, amely a premontrei rendházban kapott helyet, ahol láthatták személyes tárgyait, írásait és levelezését. 1941-ben Rozsnyón már létezett Pákh Albertről elnevezett utca is.

Főbb művei (Pákh Albert vagy Kaján Ábel név alatt)

Utazás Debreczenben. In: *Életképek.* Szerk.: Frankenburg Adolf. 1845: 2., 3., 4., 5. szám. 56–64., 85–90., 118–121., 147–150. = *Utazás Debreczenben.* Szöveggyűjtés és jegyzetek: Lakner Lajos. Debrecen, é.n. [2016.] 7–45.; *Spectabilis tanulmányok.* In: *Pesti Röpívek.* Magyar írók füzetek a szépirodalom, társasélet és divat köréből. Szerk.: Szilágyi Sándor. 1850. 1. szám. 19–24.; *Hunyadi János. Historiai novella.* In: *Pesti Röpívek.* Magyar írók füzetek a szépirodalom, társasélet és divat köréből. Szerk.: Szilágyi Sándor. 1850. 3. szám. 80–86.; *Nép képviselő rendi s alkotmányos rendszere, történeti és államjogi szempontból.* In: *Magyar Hírlap.* 1851: 484., 485., 486., 488., 489. számok; *Kalauz a Nemzeti Casino könyvtárához.* Pest, 1852.; *Újabbkori ismeretek tára I–V.* (szerk.) Pest, 1850–1855.; *A magyar ember könyvtára I–IV.* (szerk.) Pest, 1863–1865.; *Pákh Albert humoros életképei.* Pest, 1870.

Felhasznált irodalom

- BÉRES NORBERT: *Debrecen-reprezentáció Pákh Albert életképsorozatában*. In: Alföld. Irodalmi, Művészeti és Kritikai Folyóirat. 2025. 9. szám. 49–66.
- FORRAI JUDIT: *A fogászat első egyetemi oktatói közül Barna Ignác, aki „Horác” műfordító is*. In: Kaleidoscope. Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat. 2021. 23. szám. 190–202.
- GREGUSS ÁGOST: *Beszéde Pákh Albert sírjánál*. In: Vasárnapi Újság. 1867. 7. szám. 79.
- GYULAI PÁL: *A Vasárnapi Újság XXV. évfordulóján*. In: Uő.: Emlékbeszédek. Harmadik, bővített kiadás. Franklin-társulat, Budapest, 1914. II. 43–67.
- GYULAI PÁL: *Pákh Albert. Fölolvastatott a M. T. Akadémia 1870. november 7-én tartott összes ülésében*. In: Uő.: Emlékbeszédek. Harmadik, bővített kiadás. Franklin-társulat, Budapest, 1914. I. 32–49.
- GYULAI PÁL: *Pákh Albert (1823–1867)*. In: Vasárnapi Újság. 1867. 7. szám. 73–74.
- IMRE LÁSZLÓ: *Féléves folyóirat – évszázados tanulságokkal. Szépirodalmi Lapok (1853)*. = Irodalomtörténeti füzetek 186. Reciti, Budapest, 2022.
- KOSÁRI DOMOKOS, NÉMET G. BÉLA, SZABOLCSI MIKLÓS (szerk.): *A magyar sajtó története, II/1. (1848–1867)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. (A kapcsolódó fejezet MIKLÓSSY JÁNOS munkája.)
- KOSÁRI DOMOKOS, NÉMET G. BÉLA, SZABOLCSI MIKLÓS (szerk.): *A magyar sajtó története, II/2. (1867–1892)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. (A kapcsolódó fejezet BUZINKAY GÉZA munkája.)
- LAKNER LAJOS: *Pákh Albert két élete*. In: Pákh Albert: Utazás Debrecenben. Szerk.: Lakner Lajos. Debreceni Déri Múzeum, Debrecen, é.n. [2016.] 45–76.
- MÁTHÉ GYÖNGYI: *Pákh Albert hagyatéka a Rozsnyói Városi Múzeum gyűjteményében*. In: Felvidék.ma. (2023. június 1.) = <https://felvidek.ma/2023/06/01/pakh-albert-hagyateka-a-rozsnyoi-varosi-muzeum-gyujtemenyeben/>
- SZABÓ MÓZES: *Pákh Albert pályája*. Kolozsvár, 1904.
- SZINNYEI JÓZSEF: *Pákh Albert*. In: Uő.: Magyar írók élete és munkái. 10. kötet. Hornyánszky Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1905. 108–112. hasáb.

Dr. Antal Tamás, egyetemi tanár
SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
Európai Jegtörténeti Tanszék
antalt@juris.u-szeged.hu